

Никола А. МАРКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

КРИМИНАЛ И НЕДЕЛА МЕЂУ ПОЈЕДИНИМ ЧЛАНОВИМА ДУБРОВАЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА У СРПСКОЈ ДЕСПОТОВИНИ (1400–1459)**

Апстракт: Разматрањем једног броја злочина између Дубровчана од почетка 15. века до 1459. године, може се стећи одређен увид у специфичности криминалитета на тлу српске Деспотовине у том периоду. На основу примењиваних закона, процеса и казни у разматраним случајевима, криминал као појава у дубровачким колонијама по-ређен је са криминалом у средњовековним градовима данашње Италије. Анализирани случајеви указују да је дубровачким заједницама генерално мањкало солидарности, а да су насиље и крађа били део свакодневице, док су мотиви најчешће били финансијске, а понекад и личне природе. Ови криминални акти остали су сачувани у Дубровачком архиву, захваљујући привилегијама Дубровчана у виду права на независно судство. Неки од најчешћих преступа били су крађа, оружана пљачка, физичко и вербално насиље. Неретко се дешавало да су Дубровчани у функцији цариника злоупотребљавали своје положаје на штету других Дубровчана. Упркос противљењима дубровачке владе, било је и случајева коришћења српских или турских органа власти у међусобним сукобима Дубровчана.

Кључне речи: Дубровник, Србија, средњи век, средњовековно право, историја криминала, културна историја.

Појачано интересовање за историју криминала расте од друге половине 20. века, као аспект историјске антропологије школе Анала и у склопу концепта „историје одоздо” (Ten Dyke 1999: 37 – 38; Port 2015: 108). Уједињено Краљевство, Француска и Италија предњаче у истраживању историје криминала у средњем веку (Dean 2007: 1). Мада о овој и сродним тематикама је писано и на српскохрватском говорном подручју, овде се могу издвојити радови Валтазара Богишића, Богумила Храбака, Бранислава Недељковића и других (Bogišić 1872; Храбак 1984; Недељковић 1984). Историја криминала, злочина и његовог процесуирања у средњем веку је значајна, јер омогућава сагледавање једног од аспеката друштвене историје и средњовековне свакодневице. Из тог разлога, тужбе из дубровачког архива, које обилују уобичајеним случајевима, али и врло несвакидашњим,

* Истраживач приправник, ORCID 0009-0001-7219-5703, nidzamarkovic@hotmail.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

представљају изворе од великог значаја, јер дају увид у проблеме са којима су се суочавале дубровачке заједнице у Србији.

Ради постављања истраживања у шири контекст потребно је осврнути се на историју српско-дубровачке трговине. Трговина се спомиње још 1186. године у споразуму Стефана Немање и брата му Мирослава са Дубровником (Мошин, Ћирковић и др. 2011: 45 – 48). На основу текста повеље из 1186. године познато је да су њиме потврђена правила која су важила и раније а о којима, писани трагови нису сачувани. До краја прве половине 13. века трговина између Дубровника и Србије се сводила на увоз пољопривредних производа попут коже, крзна, живе стоке, меда и воска из Србије, док су Дубровчани у Србију извозили првенствено со као намирницу од великог значаја у исхрани људи и стоке (Јиречек 2011: 192 – 194).

До великих промена у трговини између Србије и Дубровника дошло је након појаве Саса (Ћирковић 1999: 633; Динић 2003: 457; Ћирковић, Ковачевић Којић и др. 2003: 21). Развој рударства у Србији привукао је велики број трговаца, најпре из Приморја и то нарочито Дубровчана који су били веома заинтересовани за племените метале (Cotrugli 2017: 57). Дубровачки трговци су рудно благо из Србије пласирали на венецијанско тржиште, а и даље (Ковачевић 1961: 53; Ђук 1986: 101; Ћирковић, Ковачевић Којић и др. 2003: 65).

Ово је довело до тога да пољопривредне производе, до тада најважније извозне артикле из Србије, замењују племенити метали, поготово сребро. С друге стране, с порастом просперитета међу новонасталим „средњим сталежом“ у Србији, расла је и потражња за луксузном робом, попут текстила, најпре из Низоземске и Италије, а касније из Италије и Дубровника (Ћремошник 1925: 61 - 69; Ћремошник 1929: 58 – 61). Рударски тргови временом су постали значајни потрошачки центри. Осим робе широке потрошње, од почетка 15. века у српске рударске центре у све већем броју пристизали су каравани са тканинама, свилом, предметима од сребра, што указује на раст куповне моћи локалног живља (Зарковић 2017: 89). Одговор дубровачке владе из 1417. године на жалбе деспота Стефана Лазаревића да се све више сребра извози из Србије, одлично је сведочанство о променама у структури увоза у Србију:

„То је прво и било и у дане господина родитеља твога и господства ти, а и данас је тако по малим трговима где се доноси на продају свила и мрћарија, а где су славни и велики тргови као у Новом Брду и по другим великим местима господства ти, у које се доносе различите чисте свиле (писац овде наводи шест врста тканина и бисер), таква роба се не пристоји нити се може плаћати кожама, воском и сирењем, већ сребром, златом и драгим камењем. Јер, господине деспоте, по свету куда иду наши трговци тражећи те скупоцене потребе, носе велика бремена сребра и кесе дуката и дају их за њих“ (Стојановић 1929: 220).

У периоду до првог пада Деспотовине 1439. године српско рударство достиже свој зенит, а самим тим и пословање Дубровчана у Србији, што је довело до великог броја тужби као последица бројности Дубровчана у Србији. При крају периода између првог и другог пада Деспотовине дошло је до новог пораста стопе криминалитета. Међутим, већи број парница пред други пад Деспотовине

се више везује уз струјање већег броја Дубровчана у земљи услед делимичног повратка просперитета, неголи за тежње Дубровчана да искористе неприлике и безакоње у сопствену корист (Храбак 1953: 94). О овим случајевима постоји велики број података сачуваних у изворима, у првом реду у Дубровачком архиву. Из тог разлога, овај рад обухвата период од почетка 15. века до другог пада Деспотовине 1459. године.

На почетку 15. века Дубровачки закони су се налазили у Статуту, законским зборницима и многим књигама реформација. Трећи зборник закона под називом *Liber Viridis*, односно Зелена књига се односи на законе донете након осамостаљивања од Млетачке републике 1358. године, премда је књига започета у периоду између 1407. и 1414. године, а завршена између 1464. и 1466. године. Књига је заснована на Дубровачком Статуту и претходном зборнику познатијем као *Liber omnium reformationum*. Након 1358. године одређен број закона уписан је у Статут, други у *Liber omnium reformationum*, а остали у *Liber Viridis*, мада у ову књигу нису били записани сви остали закони. Због тога је неопходно имати у виду и остало законско и обичајно право ван *Liber Viridis* (Недељковић 1984: 12 – 16).

Liber Viridis није законик већ зборник закона у који су нотари повремено уписивали законе на захтев посебне комисије или Малога већа. Садржај ове књиге је прилично хетероген и бави се свим областима јавног и приватног живота. Битно је напоменути да је Статут и даље представљао главни ослонац читавом потоњем законодавству. То се нарочито односи на кривично право и процес, јер ова материја није добила пуно места у *Liber Partium*. Допуне су најпре везане за кривична дела почињена ван града / *extra urbem*. Велика новина било је и издавање кривичног суда из Малога Већа што се десило 1459. године (Недељковић 1984: 25 – 26).

Дубровачко судство у средњем веку познаје акузацијски и инквизицијски тип поступка. Акузацијски тип карактерише то да их покреће оштећена страна, а и терет је био на оштећеној страни да докаже кривицу. Према дубровачком Статуту, суд по службеној дужности може покренути поступак само у пар случајева, као што је на пример рањавање, али у пракси се то односило на врло широк дијапазон престопа. Ови поступци припадају инквизицијском типу. Од средине 14. века акузацијски поступци постају све чешћи у односу на инквизицијске што говори о порасту броја приватних тужби (Lonza 2002: 58 – 68; Dean 2007: 18). На први поглед може деловати необично што грађани ван матице пријављују и озбиљније злочине као што је пљачка, уместо да те поступке покрене суд, али треба имати у виду удаљеност између Дубровника и дубровачких заједница у Србији, услед чега их је неко морао обавестити о злочинима. Може се претпоставити и постојање жеље појединца да први наведе своју верзију догађаја како би евентуално обезбедио себи повољнији положај на суђењу. На сличан начин, у Савони у Лигурији, акузацијским поступцима су се пријављивали и врло насилни злочини, као што су пљачке и убиства (Dean 2007: 36).

Највећи удео у изреченим пресудама и недовршеним поступцима у Дубровнику у раном 14. веку чинило је физичко насиље са око две трећине случајева. С друге стране, у пресудама је увреда и крађа било врло мало. Међутим, претпоставка је да је увреда и крађа сигурно било много више, али су спорови решавани на друге

начине (Lonza 1992: 51). Велика већина злочина који су се десили ван града су везани управо за пљачке, а да ли ће оштећена страна покренути поступак зависило је од више чинилаца, пре свега од могуће исплативости подношења пријаве у односу на трошкове суђења и доказивост злочина (Lonza 2003: 53).

Злоупотреба суда и пријава непостојећих злочина су се дешавали, али веома ретко (Dean 2007: 22). Ради подношења тужбе за већину злочина био је неопходан један сведок, док су два била потребна само за злочине за које је предвиђена казна била сакаћење или смрт (Lonza 2002: 82; *Statut* 2002: 209, 325, 331, 345, 352–353, 495–497). Сведоци би неретко тврдили да ништа не знају о злочину, што би се могло протумачити тако да је оштећена страна погрешно проценила шта су сведоци видели, али су сигурно у појединим случајевима сведоци подлежали одређеном притиску (Lonza 2002: 84; Dean 2007: 23).

С друге стране, ако оштећена страна није успела да сакупи довољно доказа, а није их ни фабриковала, не би била кажњавана (Lonza 2002: 66). Ако би се доказало да је неко подмитио сведоке, био би кажњен у износу мита, а исто тако и сам лажни сведок. У случају да сведок није у стању да плати казна би била шибање и бележење печатом. Сведок није могао да сведочи ако није назначен за сведока, осим у имовинским расправама. Адвокати ниједне стране у парници нису могли бити сведоци својих клијената (*Statut* 2002: 207). Било је потребно да се сведочења појединачно испитаних сведока поклапају како би се сматрала веродостојним. Ако је сведок тврдио да се не сећа места или времена, онда је било на кнезу и суду да оцене вредност сведочења (*Statut* 2002: 209). Обе стране су имале право да оспоре сведоке, а кнез и судије су могли да одлуче да ли су сведоци прикладни и да ли се сме веровати њиховим изјавама. Ко би изгубио парницу био је дужан да плати суђење, осим у казним парницама где је плаћао онај ко је добио, при чему је и оном ко је изгубио парницу одређивано да плати за Мали суд (*Statut* 2002: 211). Казне у Дубровнику су се одређивале на основу Статута из 1272. године као и одлуке кнеза, Малог већа, Великог већа, Сената и обичајног права. Дубровачки Статут је био инспирисан млетачким, али је био прилагођен локалним потребама и обичајном праву (Mitić 1985: 153). Статут је заједно са каснијим збиркама остао на снази све до пада Дубровачке републике 1808. године. Писани закони су вероватно постојали и пре 1272. године, али они нажалост нису сачувани (Bogišić 1872: 90).

При одабиру узорка за истраживање неопходно је користити одговарајуће изворе. Такође, током проучавања више типова извора, као што су пријаве злочина и одлуке суда, морају се имати у виду разлози због којих су били записани, као и колико се њихова виђења једног истог догађаја могу разликовати (Dean 2007 5–8). У овом раду коришћен је материјал из следећих серија Дубровачког архива: *Lamentationes de Foris*, *Diversa Cancellarie*, *Lettere e Commissioni di Levante* и *Liber de Maleficis*. *Lamentationes de Foris*, је серија која се издваја из *Liber de Maleficis*, о почињеним злочинима, *Diversa Cancellarie* су разни записи дубровачке канцеларије, док су *Lettere e Commissioni di Levante* писма послата владарима и властели у залеђу од стране дубровачке владе (Јиречек 1892; Динић 1958; Стојановић 1929; Стојановић 1934). *Lamentationes de Foris* је била серија посвећена преступима где оптужени или није потпадао под дубровачку власт, или је био непознат. Ова серија се

пре свега састојала из тужби, док су искази сведока ретки, а пресуде, односно завршени казнени поступци још ређи, између осталог, због веће спремности ка решавању конфликта ван суда (Lonza 2002, 61).

У *Lamentationes de Foris* забележени су преступи и злочини који су почињени ван територије самог града, што укључује подручје Дубровачке републике, али и недела која су се десила ван граница Републике у случајевима када је Дубровчанин био починиоц или жртва. Ови поступци се разликују од оних унутар граница, јер су се често примењивали посебни механизми за решавање сукоба. У *Lamentationes de Foris* велика већина преступа се односила на крађу и сличне злочине везане за имовину, док су се они у *Lamentationes de Intus* бавили злочинима у граду где је било много више убистава и физичког насиља. Овај контраст могуће је објаснити чињеницом, да би покретање поступка и доказивање насилних злочина ван града изискивало много више напора и времена у односу на могућу добит (Dean 2001: 113; Lonza 2003: 52–59).

Према Дубровачком Статуту, у случају физичких напада, изрицале су се новчане казне. Тако је, на пример, за ударац руком казна је била шест перпера, а ако нападач није могао платити био би ишибан. Уместо жртве поступак је могао да покрене и кнез. Кад једна особа удари другу руком и ова узврати ударац, казна је била шест перпера за оног ко је започео тучу, а ако се није могло доказати ко је започео тучу, онда су обојица кажњавана са по три перпера. За напад импровизованим оружјем нападач би морао да плати казну од шест до 12 перпера. Ко није био у стању да плати био би ишибан и обележен печатом. За ударац професионалним оружјем у зависности од тежине повреде казна је била од 25 до 50 перпера. У случају немогућности плаћања, нападач би губио десну руку (Statut 2002: 327).

Један од најчешћих злочина међу Дубровчанима у Србији биле су провале у кућу или радњу, које су се често налазиле у истом објекту. Дешавало се да су Дубровчани у својим недељима имали и Србе као саучеснике. Тако је 13. јануара 1439. године у Руднику у својој тужби дубровачком суду Будисав Богавчић тврдио да су му браћа Зеленци, Радослав и Радељ, ударили на кућу заједно са Србима, односно Словенима, како су их некад Дубровчани називали. Провала се десила када је Будисав побегао из Рудника због куге и том приликом су му украли одећу и друге ствари (Јиречек 1892: 81; Стојановић 1934: 423–424; Веселиновић 1997: 198).

Најмање увреде учињене у јавности могле су лако да ескалирају у озбиљан конфликт, јер је сваки напад на углед захтевао одговарајућу реакцију (Lonza 2003: 51; Ward 1983: 14). Дobar пример распламсавања сукоба од баналне свађе до физичког обрачуна одиграо се 8. јануара 1440. године. Мароје Радановић је поднео тужбу против Новака Ђурђевића и Николе, сина Коленде Комарића, Дубровчана, тврдећи да се, док су били у Београду, у Србији, његов једанаестогодишњи син, посвађао са српским дечаком, због чега је његов отац дошао и претио Мароју. Ипак, сам Мароје није се плашио дечаковог оца, али су се појавили поменути Новак и Никола, за које је исти Мароје мислио да му долазе у помоћ и да ће умирити сукоб. Међутим, Мароја су Дубровчани ухватили и заточили, док га је тукао онај Србин, а и сами су га мучили. Претучен је био и Маројев слуга по имену Радослав (Динић 1958: 46).

Много пута су Дубровчани једни другима пљачкали радње и домове, и то често са саучесницима који су такође били Дубровчани. Тако се, на пример, Иван Каруч жалио кнезу и дубровачком суду да је Никша Пешчић са оружјем опљачкао његову кућу и радњу. У овом кратком писму Иван чак три пута истиче колико је био осрамоћен због немилостивог догађаја, те наводи да је једини разлог зашто се није на лицу места осветио тај што није хтео да изгуби милост племенитог града Дубровника (Јиречек 1892: 56 – 57; Стојановић 1934: 418 – 419). Понекад је испичкивање реакције суда било срамотно и сматрало се да оштећена страна треба сама да се освети (Dean 2007: 121). Међутим, Иван Каруч је остао прибран како би остао у милости Дубровника, не хтевши да ризикује казну и изгуби привилегије дубровачког грађанства (Riesenberg 1975: 737). Освета је била уско повезана са угледом у заједници, па се јављала и као реакција на срамоћење. Ради освете било је неопходно реаговати истом мером или барем симболички и тај чин није морао нужно бити усмерен према починиоцу већ према његовој породици или широј заједници којој је припадао. Освета је штетна по државну власт због могуће ескалације, али њен ауторитет у заједници могао је бити много снажнији од државног (Lonza 2002: 58; Dean 2007: 125).

Жртва сличног злочина био је Брајко Богојевић који је септембру 1422. године послао писмо из Трепче кнезу и судијама дубровачким тврдећи да су му неки Дубровчани опљачкали радњу коју је држао у Трговишту (Нови Пазар). Ови Дубровчани су не само опустошили његов дућан, већ су његовог и сина Мароја који се ту затекао „убили тако да није ни жив ни мртав ухвативши и осрамотивши га, а сви динари које је имао са собом су изгубљени“. Треба опет истаћи почињено срамоћење, које је у средњем веку имало велику тежину, као удар на част Брајка и његовог сина. На крају Брајко наводи сведоке овог злочина (Јиречек 1892: 73–74; Ward 1983: 4). Још једно помињање срамоте налази се у тужби од маја 1426. у Беласици где се Шота Утешеновић и Остоја Новаковић жале на Степана Муржића. Шота и Остоја туже Степана кнезу дубровачком да их он бије и срамоти, као и да им узима дужнике и подбада кефалију против њих (Стојановић 1934: 422).

Као што је поменуто, срамоћење је врло чест мотив у овим жалбама матици и то поготово ако је жртва претрпела пљачку и повреде у сопственој кући. Та укаљана част је могла трајно смањити нечији углед у друштву, али се и пренети на будућа поколења, као и на претке (Ward 1983: 3 – 4). Сви злочини почињени у жртвиној кући су генерално имали додатну тежину (Bowsky 1967: 4). Казна за провалу у туђу кућу, кад је то пропраћено насиљем и/или пљачком износила је 24 перпера, од чега је оштећена страна требало да добије половину. За злочин који се догодио ноћу, а без мушких сведока, уз најмање два женска сведока, казна је била умањена на 12 перпера (Statut 2002: 345 – 347).

Крађе, као и други злочини, најчешће су се дешавали међу припадницима истог друштвеног слоја – трговац од трговца, сељак од сељака. Власништво над покретном имовином често није било јасно дефинисано, што је такође доприносило наводним крађама (Becker 1976: 283 – 284). Крађе су се најчешће дешавале у кућама и радњама, а поред драгоцености, предмети крађа су били и најјефтиније покућство, одећа и храна (Dean 2007: 184 – 185).

Разне врсте крађа биле су најчешћи злочин и у тадашњој Ферари. Парадоксално, уместо да утиче на смањење криминала, Кривични законик је смртним казнама чак и “мотивисао” да свака озбиљнија крађа прерасте у убиство, са циљем елиминисања потенцијалних сведока (Martines 1972: 111, 114, 121). С друге стране, сакаћење је било ефикасније средство у превенцији крађе, јер су се вешања брже заборављала од трајно разобличених људи који су остајали као подсетник (Mitić 1985: 159).

По судским књигама, случајеви крађа у Дубровнику најчешће су се завршавали само на тужбама, па чак и без конкретног оптуженог, за разлику од случајева физичког и/или вербалног насиља (Lonza 2002: 87).

Казна за крађу од 10 до 20 перпера или друмску пљачку од три до шест перпера било је одсецање руке. За пљачку на друму од једног до три перпера или крађа пет до десет перпера казна је била копање ока, за крађе веће од 20 перпера су се губила оба ока (Mitić 1985: 155). Крађа није кажњавана смрћу, већ би се за мање износе одсецале уши или нос, а за велике су се копале очи (Mitić 1985: 159; *Statut* 2002: 329). Међутим, сакаћење се није увек примењивало у складу са прописима из Статута већ по некој устаљеној пракси (Mitić 1985: 155). Било је и других типова казни који нису присутни у Статуту (Mitić 1985: 157), а често је сакаћење избегавано увођењем јамаца у случајевима када осуђеник није имао да плати казну (Lonza 1992: 53). Током позног средњег века у Европи генерално је приметан тренд да новчане казне постају све чешће у односу на телесне (Smail 2012: 12).

Крађа и разбојништво нису чак морали да буду препрека ка титули кнеза. Радивоје Стријежевић који је у Јањеву живео од 1423. до 1461. године је на путу од Јањева за Дубровник опљачкао Дубровчанина, отевши му бисаге пуне сребра и дуката. Радивоје је учествовао и у другим пљачкама, али је упркос томе више пута био биран за судију и конзула, а чак је и постао кнез Јањева 1461. године. То је посебно чудно, јер је кнез морао бити једна од најугледнијих личности у том месту (Ковачевић 1952: 126).

Функција на којој је било доста прилика за крађу, и то уз покровитељство државе, била је при царини. Царина се издавала у средњовековној Србији и закупи су врло често били Дубровчани. Закуп царине је давао могућност брзе и лаке зараде, што је доводило до сукоба између интересената (Динић 1958: 55). Цариници су због свог похлепног и осионог понашања били омражени међу Дубровчанима који су се на њих често жалили матици (Спремић 1994: 619). Да би им се закуп царине што пре исплатио, цариници су потезали врло непоштене или чак противзаконите мере против интереса сопствене државе, односно Дубровника. Цариници Дубровчани су штетили своје земљаке увођењем *нови́на*, односно измена царина на штету трговаца. Цариници то нису нужно радили из злобе, већ због све већих цена закупа царине (Зарковић 2017: 333 – 334). Тако је, на пример, дубровачка влада послала писмо у јуну 1407. године Јакову Водопићу, рудничком царинику, како треба да се бори против увођења *нови́на* већ да треба да врати старе обичаје. Додатни доказ да је Јаков само радио по упутствима деспота Стефана је то што је добио задатак да оде на деспотов двор и да се потруди да врати царину као што је и била (Динић 2003: 562).

Директнија и агресивнија варијанта неоснованог царињења је било непризнавање дубровачког грађанства од стране цариника. Разлог томе је то што су Дубровчани били ослобођени многих обавеза, намета и царина, а на овај начин цариници су могли неосновано да присвоје робу на коју нису имали право. Оспоравање статуса дубровачког грађанства је било често повезано и са сукобима личне природе где је оптужба служила као повод за пљачку или насиље у случајевима када су починиоци били управо Дубровчани (Ђирковић 2008: 34 - 36). Тако се Јаков Николић жалио кнезу и властели дубровачкој у писму од 28. августа 1422. године у Руднику на царинике овог места. Према писму, цариници у Руднику, два Дубровчанина, Влатко Добројевић и Паоко Миловчић нису признавали Јакова за свог суграђанина. Осим тога, цариници су њему чинили и многе друге неправде, те су му опљачкали кућу, радњу и узимали дужнике на силу. Цариници су му претили и самим Ђурђем Бранковићем, и тиме да ће му одузети све, као и да нема сврхе да Јаков пише дубровачком кнезу и властели јер му они неће помоћи. Овде је очигледно био већи број инцидената, јер Јаков наводи две групе сведока од којих се једна односи на њихову изјаву да Јаков није Дубровчанин, а друга на остале злочине које су починили цариници. Могуће је да је Јаков овај злочин као и сведоке посебно издвојио, јер је негирање грађанства срж проблема, а и било би лакше да се докаже. На крају, Јаков моли да упишу у какву књигу његово име и издају документ са њиховим печатом, како би господа Влатко и Паоко видели да он заиста јесте Дубровчанин (Јиречек 1892: 72 – 73; Стојановић 1934: 419 – 420). То што Јаков тражи документ да докаже свој статус указује да он јесте грађанин Дубровника, али могуће је да Јаков припадао онима који се Дубровчанима називају, односно особе које нису стекле дубровачко грађанство, али су се изјашњавали као Дубровчани. Против ове привилеговане категорије борио се деспот Ђурађ за разлику од својих претходника. Такав приступ је погодовао цариницима јер су самим тим имали подршку од владара у наплаћивању већих царина и намета. Срж проблема лежала је у статусу појединаца који су били у даљем сродству или пословном односу са неоспоривим носиоцем грађанства. У овим случајевима је било важно покораване дубровачким властима и испуњавање обавеза, а доказ о формалној одлуци о додељивању грађанства није нужно тражио ни наводни Дубровчанин ни они који су га оптуживали да није грађанин. Може се рећи да је једно од најважнијих обележја идентитета међу Дубровчанима и онима који се Дубровчанима називају било потпадање под аутономно дубровачко судство (Ђирковић 2008: 24 - 28).

Јаков није једини имао проблема са Влатком и Паоком, већ се на ове царинике жалио велики број Дубровчана из разних разлога, као што је узимање дела рупе (рудничког окна), узимање дужника, отимање руде и једног седла. Мароје Прибисалић се жали да му је Влатко разбио радњу, везао његовог пријатеља Бољашина и украо неке појасе и динаре. Када су конзули Лонко Томасиновић, Мароје Станчић и Остојко Милетић дошли у Рудник, били су чак опсовани од стране Влатка и Паока. Све ово је нагнало дубровачку владу да писмом од 6. септембра 1422. године одреди Бартола Маринчетића, Лонка Томасиновића и Марина Станчића да се баве случајем рудничких цариника (Јиречек 1892: 72–73). Иначе, казна за псовку била је одређена по слободној процени кнеза коме је Статут саветовао умереност

(Statut 2002: 341 – 343). Псовке су имале у средњем веку имале велики утицај на репутацију и друштвени положај појединца који је претрпео увреду. Самим тим, чином псовања је починио не само срзао репутацију жртве већ је и подигао своју успостављањем доминације над жртвом (Lesnick 1991: 72).

У разрешеници рачуна Богдана Миленовића од 25. септембра 1414. године Ђурађ Бранковић навео је да Богдан који је заједно са другима држао царину и ковницу није остао дужан, као и да му нису учинили никакво крађу или лукавство (Стојановић 1929: 163). Потреба Ђурђа Бранковића да назначи како му нису учинили ништа нажао говори о репутацији цариника у то доба (Спремић 1994: 77). Још један удар на дубровачке привилегије од стране цариника се десио у Сребреници када је Матко Цидиловић терао једног трговца да иде у деспотову војску иако није имао обавезу. Цидиловић му је и коња узео, међутим, вратио га је касније полумртвог и са сломљеним седлом (Динић 2003: 546). Наравно, цариници нису били потпуно недодирљиви већ се дешавало да буду и кажњени од стране матице. Тако је Влатко Добројевић, закупник царине у Руднику током 1422. године, био је кажњен на основу бројних жалби дубровачких трговаца од стране дубровачког кнеза глобом од двеста дуката и позивом на суд у року од следећа два месеца (Динић 1958: 18).

Приговора на царинике било је и у Сребреници 5. фебруара 1444. године. Константин Ђурђевић, Ђуко Брајковић и Томчо Станетић писали су дубровачком кнезу о томе како им је Паоко Стипашиновић са својим људима учинио велику срамоту, као и то да им је одузео сребро, новац, слике и друге драгоцености. Као кривца посебно су истакли и једног свог суграђанина који је био уз Паока. Затим су навели велики број сведока од којих је један био чак припадник властеле, сер Гоан (Динић 1958: 55).

Дубровчани нису само злоупотребљавали сопствени положај као цариници или кнезови у међусобним размирицама, већ су за те потребе уплitalи и српске званичнике што је било против дубровачких закона и интереса. Тако се, на пример, у мају 1426. године у Беласици, Милохна Радивчић тужио кнезу дубровачком на Степка Муржића. Милохнов момак (слуга) је побегао из његове куће у Степкову. У тужби је навео да је дошао пред Степкову кућу и рекао му да пусти момка, да би га потом Степко опсовао, разбио му главу и пребио руку, а на крају притужбе, Милохна именовао је сведоке. Милохна је такође тврдио да му је Степко узимао дужнике, као и да му је кефалија чини зло на Степково охрабтивање (Стојановић 1934: 421 – 422). Пирко Болесалић у писму 20. фебруара 1428. године у Сребреници се жали кнезу и суду дубровачком да су га Паоко Братковић и Радоје Миоковић заједно са грађанима и приставима свезали и оковали мимо закона. Пирко је негирао било какву кривицу, а кад је питао Србе због чега су га заробили није добио одговор (Јиречек 1892: 80; Стојановић 1934: 422 – 423). Слична ситуација је била кад се Никола Буреша тужио дубровачком кнезу и властели на Влаха Латиницу 13. септембра 1439. године, да је Влахо са два пристава и са грађанима дошао пред Николину кућу наредивши му да је напусти под претњом казне од 25 перпера, док се коначно казна није попела на 500 (Динић 2003: 552 – 553). Исто је 18. фебруара 1456. године Радеља Добрашевић тужио Антонија Николе Брусића, јер га је пријавио

судији у Рудиштина који је потом од Радеља узео удаву и затворио га. Тачније, Радеља се први жалио на Антонија судији у Рудишту, а потом се жалио и Антоније, али је судија очигледно био на страни Антонија. Радељу је том приликом одузето и 55 дуката, два коња и многе драгоцености, као што су одело, турска торба, два сребрна прстена и два мача; напослетку је, ипак, успео да поврати робу и коње, и то митом од шест дуката (Динић 1958: 65).

Иако се сам Дубровник жестоко борио за своје независно судство дешавало се да Дубровчани користе чак и турске органе у међусобним споровима у колонијама. Разуме се, Дубровачни су у таквим случајевима били у обавези да се обрате матици, а не да укључују локалне судове (Ђирковић 2008: 29). Франко Васиљевић тужио се кнезу дубровачком да су га приликом пута у Београд са пет товара робе, опљачкали власи у Убу код Тамнаве. Франко је навео врло детаљан списак украдене робе у вредности од 94 дуката и 44 гроша, три унче и три аксаће сребра, као и да је 12 дуката потрошио да тражи ову робу од субаше, те затим наводи своје сведоке. Франко је заправо ишао заједно за Милишом у Дубровник. Међутим, због извесног дуга је Милиша оптужио Франка код Турака, да је Франко ишао у Смедерево и Београд са писмима и робом. Милиша се пред сер Алојзијем и Милкојем, слугом сер Јакова, хвалио и ликовоао како је због њега Франко опљачкан (Динић 1958: 72 – 73).

Нису сви случајеви морали да заврше на суду већ су се појединци могли помирити и сами решити своје несугласице, што због притиска околине и хришћанског праштања, што из практичних разлога ради убрзавања поступка (Lonza 2002: 58; Dean 2007: 20). Занимљив је случај од 19. маја 1441. године када се Миотош Весеоковић жалио на Јакова Николића и његовог слугу Божићара који живе у Руднику. Према Миотошу, Јаков је рекао турском кадији да је Миотош побегао из Београда и отишао за Дубровник због чега је кадија ухватио Миотоша и отео му робу у вредности од 25 дуката, иако је, касније Миотош повукао тужбу и рекао да она нема никакву вредност (Динић 1958: 46).

Било је и случајева да се Дубровчани међусобно оптужују за сарадњу са Турцима. Тако је 1442. године, у Руднику, Јаков Николић, цариник руднички, тужио дубровачком кнезу и суду да га је Божићко Марковић предао „у руку цара турскога“ у писму од 11. децембра 1442. године (Јиречек 1892: 83). Могуће је видети и другу страну у овом случају, захваљујући другом листу, на италијанском, од 12. децембра 1442. године из Рудника. Ту се Божићко Марковић и Ловринац Луцетић жале да су им Јаков и његов син заједно са Турцима на силу узели бакар и једну рупу, као и да су их задржали код Иса-бега. Тужба је записана у *Lamentationes de Foris* 27. јануара 1443. године где се још наводи да су Јаков и његов син као цариници у Руднику узели Божићку 7000 либара бакра, као и да се у горепоменутој рупи копало сребро (Јиречек 1892: 84; Стојановић 1934: 424).

Међу пословним партнерима није увек било поверења. Тако, на пример, у уговору писаном 29. децембра 1410. године у Трепчи, о разрачуњавању између Михата и Бранка Богојевића, постоји клаузула према којој ако неко од њих буде тражио ревизију дуговања и додатну исплату, у обавези је да плати кефалији 100 перпера у сврху пенала (Јиречек 1892: 56). Да би сакрили доказе о својим дуговима Дубровчани су уништавали пословне књиге својим повериоцима, јер су оне

имале правну тежину на суду (Спремић 1994: 760 – 761). Један дужник је Божићку Миомановићу у Трговишту украо пословну књигу због чега је био пријављен дубровачком суду. У Сребреници је Паоко Стипашиновић чак отео и књигу која је припадала сребреничком царинику (Динић 1958: 55).

Може се издвојити још једна врста проблема у вези са Дубровчанима, а то су нерегуларности у вези са тестаментима. Тако је 26. јула 1443. године Ратку Милетићу, Михочу Јагодићу и Добрашину Стојчићу било опет наређено да испитају сведоке тестамената Влахуше Иличића и Јакше Драгојевића. Даљи садржај писма је врло подробно упутство о самој процедури испитивања сведока тестамената. Ови тестаменти су очигледно били врло проблематични јер је гласник који их је касније носио у Дубровник био претучен, а тестаменти одузети (Динић 1958: 50).

Ради разумевања односа између људи у средњовековном друштву на тлу тадашње Србије важно је сагледати и ситуацију у културолошки сличним срединама. На пример, насиље је у Фиренци било присутно у свим слојевима друштва, али је нарочито било изражено на врху и дну друштвене лествице. У Венецији је међу властелом био врло мали број оптужених за крађе или убиство за разлику од пучана, па су они зато били врло склони насиљу и злоупотреби положаја (Martines 1972: 165, 198 – 199). У Болоњи, случајеви насиља између лица различитих друштвених положаја били су ретки, због чега понашање дубровачких цариника према својим суграђанима постаје још необичније, нарочито имајући у виду да су они и даље могли бити позвани пред дубровачки суд. Могуће је да су се осећали недодирљивим због јаких пословних и родбинских веза (Riesenberg 1975: 732; Dean 2007: 171). С друге стране, у Србији насиље и криминал нису везани за врло сиромашне и људе са маргине, већ трговце и занатлије од којих је део припадао властели. У Руднику за 1428. годину постоје индикације да су сиромашнији рударски предузетници били нешто чешћи починиоци злочина у односу на трговце који су посредовали у увозно-извозној трговини. То Храбак закључује на основу тога што међу починиоцима више се јављају групе од пар ужих ортачких дружина што је управо карактеристично за сиромашније трговце управо јер они чешће диверзификују своје пословне комбинације (Храбак 1984: 40 – 41). За висину глобе напада оружјем без озбиљнијих последица се могла изнајмити мања кућа на годину дана, док би казна за увреду, на пример, надничара коштала десетак дневница. Самим тим, новчане казне за злочине нису биле занемарљиве, али богатије преступнике, као што су цариници и кнезови, финансијски аспект казне није могао да значајније демотивише (Lonza 1992: 49).

Насиље и друга недела у средњем веку нису била плод пуне импулсивности, већ резултат калкуланског промишљања појединаца који су на неморалне начине покушавали да побољшају своју финансијску ситуацију и/или друштвени положај (Smail 2012: 9). Један од начина на који је власт у италијанским комунама мотивисала несавесне трговце да се потчине њиховом ауторитету је тај што би погодности грађанства биле примамљивије од отпадништва стицањем многих привилегија у домовини и туђини. Осим тога је била важна и репутација трговца што је повезано са страхом од срамоћења, а међу осталим етичким механизмима су били страх од Бога и породична солидарност (Gonzalez De Lara 2008: 257, 277–278). Градови су

путем својих институција, додељивањем грађанства и гајењем локалпатриотизма покушавали да успоставе кохезионе силе ради реда и мира, али безуспешно. Многима је брига за опште добро била секундарна у односу на сопствену корист (Bowsky 1967: 17; Riesenbergh 1975: 739). То се поготово односило на заједнице ван домовине где се ауторитет матице могао само још слабије осећати. Руђеро (Ruggiero), на пример, приписује насиље у Венецији сталежним стереотипима, те је оно међу племенитим родом бивало у циљу одбране части и успостављања доминације, међу пучанима због стицања богатства и уздизања на друштвеној лествици, а међу најмаргинализованијим групама као резултат борбе за голи живот (Ruggiero 1980: 74, 104 – 112). Руђерово објашњење на овом конкретном узорку делује поприлично уопштено, али и донекле тачно. Саме злочине није једноставно категоризовати на неки смислен начин јер, на пример, где је било физичког и вербалног насиља, било је и пљачке, а и обротно.

Не може се порећи одређен ниво вере у правни систем међу Дубровчанима у колонијама. Иако је мотив укаљане части чест у пријавама због, на пример, оружане пљачке, они не резултирају осветом односно насиљем, већ управо пријавом и покретањем поступка. Самим тим међу дубровачким пучанством над личном одбраном части и одмаздом преовладава вера у правни систем Дубровника, тачније, у оним случајевима где је оштећена страна проценила да је то најповољније решење. Међутим, пресуде за злочине почињене ван самог града су биле врло ретке, вероватно због веће спремности ка решавању конфликта ван суда (Lonza 2003: 53 – 54).

Сигурно има случајева где су оштећени појединци узвраћали одмаздом, али би ти целокупни догађаји остајали изван домаћаја правног апарата. Мржња, односно ривалство је практично чинило институцију за себе у средњовековном друштву које се заснивало на страху од срамоћења и „чувању образа“. Свако ко је држао до себе је морао имати неколико непријатеља (Dean 2001: 114; Boquet, Nagy 2018: 363).

Већина Дубровчана у Србији били су трговци. Међутим, њихова солидарност је била ограничена само на борбу за привилегије у залеђу и на истискивање домаћих трговаца из трговине сребром. На основу бројних тужби и нечасних средстава којима су се користили стиче се утисак да је у колонијама владало велико ривалство између појединаца и читавих трговачких кућа.

ИЗВОРИ

- Веселиновић 1997: Андрија Веселиновић. *Дубровачко Мало Веће о Србији (1415 – 1460)*. Београд: Историјски институт САНУ: Историјски архив Краљево: Историјски архив Чачак.
- Динић 1958: Михаило Динић. *Грађа за историју Београда у средњем веку*. Књига II. Београд: Историјски институт САНУ: Историјски архив Краљево: Историјски архив Чачак.
- Динић 1964: Михаило Динић. *Одлуке већа Дубровачке Републике*. Књига II. Београд: Српска академија наука и уметности.
- Јиречек 1892: Константин Јиречек. „Споменици српски“. Споменик, књ. XI, 3–103.
- Cotrugli 2017: Benedetto Cotrugli. *The Book of the Art of Trade*. Ur. Carlo Carraro, Giovanni Favero. Prev. John Phillimore. London: Palgrave Macmillan.
- Statut 2002: *Statut grada Dubrovnika* 2002. Uvodnu studiju napisala Nella Lonza. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku.

- Стојановић 1929: Љубомир Стојановић. *Сйаре српске љовеље и љисма*. Књига I први део. Београд: Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
- Стојановић 1934: Љубомир Стојановић. *Сйаре српске љовеље и љисма*. Књига I други део. Београд: Сремски Карловци: Српска краљевска академија.
- Ђирковић, Ђук и др. 2004: Сима Ђирковић, Ружа Ђук, Андрија Веселиновић. *Србија у дубровачким љесљаменљима у XV веку*. Књига I. Београд: Историјски институт.
- Мошин, Ђирковић и др. 2011: Владимир Мошин, Сима Ђирковић, Душан Синдик. *Зборник средњовековних љириличких љовеља и љисама Србије, Босне и Дубровника 1186-1321*. Књига I. Београд: Историјски институт Београд.
- Недељковић 1984: Бранислав Недељковић. *Liber Viridis*. Београд: Српска академија наука и уметности.

ЛИТЕРАТУРА

- Becker 1976: Marvin Becker. „Changing Patterns of Violence and Justice in Fourteenth- and Fifteenth-Century Florence“. *Comparative Studies in Society and History*, XVIII, 3, 281–296.
- Bogišić 1872: Valtazar Bogišić. *Pisani zakoni na Slovenskom jugu*. Knjiga. I. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Boquet, Nagy 2018: Damien Boquet, Piroška Nagy. *Medieval Sensibilities: A History of Emotions in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press.
- Bowsky 1967: William Bowsky. „The Medieval Commune and Internal Violence: Police Power and Public Safety in Siena, 1287- 1355“. *The American Historical Review*, LXXIII, 3, 1–17.
- Ward 1983: Donald Ward. „Honor and Shame in the Middle Ages: An Open Letter to Lutz Röhrich“. *Jahrbuch für Volksliedforschung*, knj. XXVII–XVIII, 1–16.
- Gonzalez De Lara 2008: Yadira Gonzalez De Lara. „The secret of Venetian success: a public-order, reputation-based institution“. *European Review of Economic History*, XII, 3, 247–285.
- Dean 2001: Trevor Dean. *Crime in medieval Europe 1200–1500*. Abingdon: Routledge.
- Dean 2007: Trevor Dean. *Crime and justice in late medieval Italy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Динић 2003: Михаило Динић. *Из српске исљорије средњег ља века*. Београд: Equilibrium.
- Зарковић 2017: Ђождар Зарковић. *Трљви и урбанизација Србије у средњем веку*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
- Јиречек 2011: Константин Јиречек. *Исљорија Срба*. Књига 2. Београд: Невен.
- Ковачевић 1952: Десанка Ковачевић. „О Јањеуу у доба средњовековне српске државе“. *Исљориски љласник*, књ. I–IV, 121–126.
- Kovačević 1961: Desanka Kovačević. *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Naučno društvo NR Bosne i Hercegovine.
- Lesnick 1991: Daniel Lesnick. „Insults and threats in medieval Todi“. *Journal of Medieval History*, XVII, 71-89.
- Lonza 1992: Nella Lonza. „Pred gosparom knezom i njegovim sucima...: dubrovački kazneni postupci s početka XIV. stoljeća“. *Analі zavoda za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, knj. XXX, 25–54.
- Lonza 2002: Nella Lonza. „Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku“. *Analі Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, knj. XL, 57–104.
- Lonza 2003: Nella Lonza. „Srednjovjekovni zapisnici dubrovačkog kaznenog suda: izvorne cjeline i arhivsko stanje“. *Analі zavoda za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, knj. XLI, 45–74.
- Martines 1972: Lauro Martines (ur.). *Violence and Civil Disorder in Italian Cities 1200–1500*. Berkley: Los Angeles: London: University of California Press.

- Mitić 1985: Ilija Mitić. „Prilog poznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici“. *Analiza zavoda za povijesne znanosti hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, knj. XII–XXIII, 153–173.
- Митровски 2020: Василије Митровски. „Утицај византијског права на кривично право у средњо-вековној Србији“. *Весник љавне исијорије*, књ. I, 1, 66–99.
- Port 2015: Andrew Port. „History from Below, the History of Everyday Life, and Microhistory“. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Ur. James Wright. [Drugo, dopunjeno izdanje.] Amsterdam: Elsevier, 108–113.
- Riesenberg 1975: Peter Riesenberg. „Commentary: Violence, Social Control and Community Planning in Medieval Italian City-States“. *Medieval Italian City-States*. *Washington University Law Review*, LII, 723–743.
- Ruggiero 1980: Guido Ruggiero. *Violence in Early Renaissance Venice*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Smail 2012: Daniel Smail. „Violence and Predation in Late Medieval Mediterranean Europe“. *Comparative Studies in Society and History*, LIV, 1, 7–34.
- Спремић 1994: Момчило Спремић. *Десетом Бурж Бранковић и његова доба*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Ten Dyke 1999: Elizabeth Ten Dyke. „Anthropology, Historical“. *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*. Ur. Kelly Boyd. [Prvo izdanje.] Oxfordshire: Routledge, 37–40.
- Ђирковић 1999: Сима Ђирковић. „Рударство“. *Лексикон српског средњег века*. Ур. Сима Ђирковић, Раде Михаљчић. [Прво издање.] Београд: Knowledge, 631–634.
- Ђирковић 2008: Сима Ђирковић. „Из старог Дубровника: грађани рођени и грађани стечени“. *Историјски часопис*, књ. LVI, 21–37.
- Ђирковић–Ковачевић Којић и др. 2003: Сима Ђирковић, Десанка Ковачевић Којић, Ружа Ђук. *Симаро српско рударство*. Београд: Прометеј: Вукова задужбина.
- Ђук 1986: Ружа Ђук. *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*. Београд: Просвета.
- Храбак 1984: Богумил Храбак. „Рудник под Штурцем и његова Дубровачка насеобина“. *Зборник радова Народне музеја у Чачку*, књ. XIV, 5–86.
- Чремошник 1925: Грегор Чремошник. „Увозна трговина Србије год. 1282. и 1283“. *Споменик српске краљевске академије*, књ. LXII, 57–104.
- Ћремошник 1929: Gregor Čremošnik. „Vrednost dubrovačkog izvoza u Srbiju i Bosnu“. *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini*, knj. XLI, 2, 57–62.

Nikola A. MARKOVIĆ

CRIME AND MISDEEDS AMONGST CERTAIN MEMBERS OF RAGUSAN COMMUNITIES IN MEDIEVAL SERBIA (1400–1459)

SUMMARY

The goal of this paper was to review and analyze a certain number of crimes committed between Ragusans in medieval Serbia and thus gain some insight into history of crime as one of the aspects of everyday life as well as to draw some comparisons with criminality in the cities of medieval Italy. The analyzed cases date from the beginning of the 15th century up to 1459. The arrival of the Saxons into Serbia heralded a new era in the Serbian economy as the newly opened mines began to flourish. This newfound mineral wealth started to attract merchants in ever-increasing numbers from abroad, particularly Ragusa (Dubrovnik). These bustling Ragusan communities saw a great deal of strife while crime and violence were a part of everyday life. The motives of these crimes were usually financial gain or personal reasons such as rivalry. These cases were archived in the Ragusan archive because an independent judiciary was a privilege granted by charters of Serbian rulers. Some of the most common

crimes were theft, burglary, robbery, physical violence, and insults. Oftentimes Ragusans served as customs officers on Serbian marketplaces and would misuse their position for financial gain at the great expense of their fellow Ragusans. Ragusans would also sometimes use Serbian or Ottoman authorities against their compatriots which was illegal as it was infringing upon Ragusan privileges. There are even records of Ragusan stealing each others ledgers and wills in an effort to erase evidence of their debts. The number of convictions of the crimes reported outside of Ragusa was quite low, at only about one quarter. Such a number would likely mean that the accuser and defendant would make peace without further interference from the court. There were probably many more cases that weren't reported to court at all for the Ragusans would deal with them themselves if they considered that the best course of action. However, a certain level of trust in the judicial system was definitely present in the minds of the Ragusans of Serbia.

Keywords: Dubrovnik, Serbia, Middle Ages, medieval law, history of crime, cultural history.